

יחסים

לומדים על

"היאם לאחר"

"יחסים", מיועד לתלמיד בשעורי תורה שבע"פ בבית הספר הממלכתי. הוא יוצא לאור ע"י הפיקוח על הוראת תורה שבע"פ ומחשבת חז"ל ובשיתוף חל"ד - מפעלים חינוכיים.

הרעיון שהנחה אותנו באיסוף ובעריכה של החומר הוא הרצון לחבר את המקורות אל עולמו הפנימי העכשווי של התלמיד בדרך אקטואלית ומגרה. אנו מאמינים שזו הדרך המוצלחת והנכונה ליצור עניין ומשיכה ואפילו 'טעם של עוד' ללימוד מקורות חז"ל.

"יחסים" עוסק במערכות יחסים שונות שבין בני-נוער וסביבתם: חברים, הורים, אחים ומורים, הסביבה הטבעית והסביבה החברתית.

לפניכם הגיליון השמיני בסדרה: "על היחס לאחר", לאחר "לומדים על אהבה", "על מורים ותלמידים", "הורים וילדים" ו"לומדים על איכות הסביבה", "לומדים על חברים", "לומדים על מעורבות חברתית" ו"לומדים על אחים".

יחסים - היאם לאחר

כל חברה מבוססת על אמות מידה המיוחדות לה, אלה מגדירות התנהגות רצויה והתנהגות חריגה, תכונות ונטיות מקובלות בחברה, ותכונות ונטיות דחויים במסגרתה. אמות מידה אלו משתנות מתקופה לתקופה, אך בבסיסן קיימת הנטייה האנושית לראות בשונה, בזר גורם דוחה או מאיים.

בין אם החברה או הקבוצה קיימה דיון גלוי בעניין והחליטה על כך ובין אם התהליך התרחש באופן סמוי וטבעי קיימת בתוכה הסכמה שאינה כתובה בהכרח מהי "אחרות". ה"אחרות" יכולה להיות על בסיס, גזעי, מיני, אמוני, אידיאולוגי, תרבותי, מוסרי, פיזיולוגי ועוד.

יהודי בין גויים, עולה חדש בין הצברים, ערבי ישראלי בין ישראלים, נוצרי בין מוסלמים, מוסלמי בין נוצרים, מוסלמי בין הינדים, יפני בין צרפתים, שמן בין רזים, עיוור בין פיקחים, פיקח בין עיוורים, חרש בין שומעים, שומע בין המשוחחים בשפת הסימנים, תלמיד חדש בכיתה, שכן חדש בשכונה ועוד ועוד. "אחרות" יכולה להיות מצב תמידי: עיוור, קיטע, חרש. "אחרות" יכולה להיות מצב זמני: עולה חדש, תלמיד חדש בכיתה, רזה.

לעתים קרובות, מתייחסים באופן מכליל לאנשים יוצאי-דופן מבלי להתייחס לכל אחד ואחד כאל אדם בעל תכונות אישיות נבדלות, ו"מדביקים" לפרט תכונה המאפיינת את "החריגות" של בקבוצה לה הוא שייך. מיותר לציין כי גישה סטריאוטיפית זו כלפי הפרט, גורמת לו עוול רב.

סיבותיה של נטייה זו אינן ברורות לגמרי, אך, כנראה, היא שרץ עודף של הצורך שלנו לקטלג את העולם סביבנו ולחלקו על מנת ללמוד אותו ולתפקד בו טוב יותר. סיבה נוספת היא הרתיעה או אפילו הפחד מהשונה - מהלא מוכר וממה שאינו לטעמנו. קל מאוד לטעות, הדבר אינו דורש מחשבה. והוא קורה בצורה זו או אחרת לכולנו. הרוב מתבייש בתחושות הללו, ולכן דוחה אותן בצורה מודעת. מיעוט חש בנוח איתן.

מטרת גיליון "על היחס לאחר" להעלות למודעות לשיחה ולבירור נקודות אלו, דרך מקורות חז"ל ומקורות נוספים.

למידה פוריה ומהנה
יוחאי עדן, איציק רבי

הצעה לפעילות פתיחה:

אפשר להשמיע את השיר: "אליפלט" ולפתח דיון בכתה הנוגע לשאלות הבאות:

- ◆ במה היה שונה אליפלט מילדים אחרים?
- ◆ כיצד קיבלה הסביבה את השונות הזו?
- ◆ מתי התגלה אליפלט בגדולתו?
- ◆ האם יש קשר בין תכונותיו כפי שהוזכרו בשיר, למעשה גבורתו?
- ◆ מתי, למעשה, הכירה החברה באיכותיו של אליפלט?

רקע לשיר

השיר נכתב על רקע תקופת מלחמת השחרור, ימים בהם נדרש הישוב היהודי להילחם על חייו. תמימותו נדיבותו, וטוב ליבו נתפסים בעיני החברה המטפחת את התקיפים והחזקים, כתכונות המעידות על חולשה. דווקא בעת מבחן באות לידי ביטוי אותן תכונות שנתפסו כמבטאות חולשה כתכונות שמאפשרות גילוי גבורה. אליפלט לא משתנה, החברה השומרת על אותם ערכים לא משתנה, אלא רק הסיטואציה משתנה.

אליפלט

מילים: נתן אלתרמן
לחן: סשה ארגוב

ובליבות חבריו, זה מוזר,
אז דבר מה התרונון כה ושר.
ובלילה חבוש קסדת פלד,
אז ירד המלאך גבריאל,
וניגש למראשות אליפלט,
ששכב במשלט ע" תל.

הוא אמר: אליפלט אל פחד,
אליפלט, אל פחד וחיל?
במרום לנו יש ממך נחת,
אף שאין לך אופי במיל.

זהו זמר פשוט גם תמוה,
אין ראשית לו וסוף והמשך,
זימרנוהו בלי דעת מדוע
וכיצד ובשל מה זה ואיך.

זימרנוהו כך סתם זה מוזר,
כי דבר מה התרונון בו ושר...

מסביב ככינור וחליל
מנגינה מאירה, מצלצלת.
אם נסביר לך מה זה יועיל,
איזה ילד אתה אליפלט.

בליל קרב ברעום אש מזנקת,
בין אנשי הפלוגה קול עבר:
העמדה הקדמית מנותקת,
מלאי תחמושת אזל בה מכבר.
אז הרגיש אליפלט כאילו
הוא מוכרח את המלאי לחדש,
וכיוון שאין אופי במיל לו,
הוא זחל כך ישר מול האש.

ובשובו מהומם ופצוע,
התמוטט הוא, כרע וחייך.
הוא חייך מבלי דעת מדוע,
וכיצד ובשל מה זה ואיך.

נזמר נא את שיר אליפלט
ונגידה כולנו בקול:
כאשר עוד היה הוא רק ילד,
כבר היה הוא ביש-גדא גדול.

בו שכנים ושכנות דיברו דופי
ואמרו שום דבר לא יועיל -
אליפלט הוא ילד בלי אופי,
אין לו אופי אפילו במיל.

אם גוזלים מידינו צעצוע,
הוא נשאר מבולבל ומחייך,
מחייך מבלי דעת מדוע,
וכיצד ובשל מה זה ואיך.

ונדמה כי סביבו, זה מוזר,
אז דבר מה התרונון כה ושר.
בלי מדוע ובלי כיצד,
בלי היכן ובלי איך ולמה,
בלי לאן ומאיזה צד,
בלי מתי ובלי אן וכמה.

רבי אלעזר בן רבי שמעון והמכוער

בפתיחת האגדה ובסיומה הפתגם: "לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז" אפשר לדון במשמעות הפתגם בפתיחת ההוראה או בסיומה. את הדין מומלץ לפתוח בקונוטציה שיש לארז ולקנה במקרא.

לארז קונוטציה חיובית במקרא:

במדבר פרק כד

(ו) כְּנָחְלִים נָטְיוּ כְּגַתְּ עָלַי נָהָר כְּאֶהָלִים נָטַע יְדָדָד כְּאַרְזִים עָלַי מַיִם:

ישעיהו פרק מא

אֲתָן בְּמַדְבַּר אֲרָז שְׁטֵה וְהִדַּס וְעַץ שִׁמֹן אֲשֵׁים בְּעֶרְבָה בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וְתֹאשׁוּר יַחְדָּו:

יחזקאל פרק יז

בְּהָר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל אֲשַׁתְּלֶנּוּ וְנִשְׂאָ עֲנָף וְעֵשֶׂה פְרִי וְהָיָה לְאֲרָז אֲדִיר וְשָׁכְנוּ תַחְתָּיו כֹּל צֶפֶר כָּל כָּנָף בְּצֶל דְּלִיּוֹתָיו תִּשְׁכַּנָּה:

תהילים מזמור צב

(יג) צַדִּיק בְּתֵמֶר יִפְרָח כְּאֲרָז בְּלִבְנוֹן יִשְׁגָה:

ואילו לקנה קונוטציה שלילית:

איוב פרק מ

(כא) תַּחַת צִאֲלִים יִשְׁכַּב בְּסִתְרֵי קִנָּה וּבִצָּה:

יחזקאל פרק כט

(ו) וַיִּדְעוּ כָּל יִשְׂבֵי מִצְרַיִם כִּי אֲנִי יְדָדָד יַעַן הָיִיתֶם מְשַׁעֲנֵת קִנָּה לְבַיִת יִשְׂרָאֵל:

ישעיהו פרק לו

(ו) הִנֵּה בְטַחְתָּ עַל מְשַׁעֲנֵת הַקֶּהֱ הַרְצוּץ הָזֶה עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִסְמְךָ אִישׁ עָלָיו וְבֹא בְכַפּוֹ וְיִקְבָּהּ בְּנֹ פִרְעֹה מְלֶכֶת מִצְרַיִם לְכָל הַבְּטָחִים עָלָיו:

הפתגם מתקופת חז"ל משקף שינוי בהתייחסות, הקנה הוא החיובי שכן הוא מעיד על גמישות ועל סובלנות. בעמים אחרים מסופרת האגדה על אגמון, המתכופף ברוח הסערה, ועם תומה מזדקף; ואילו האשוח עומד גא וחזק, ולכן נשבר ברוח סערה.

לאחר ביאור הפתגם, רצוי לדון במשמעות המילה 'לעולם'? כלומר האם, אכן, צריך האדם תמיד להיות 'רך כקנה'? מתי ראוי שיעמוד אדם על דעתו?

כאמור, ניתן לפתוח בדיון זה את העיסוק באגדה, ואפשר גם לסיים בו.

מדרש יפה להרחבה למעוניינים לפתח יותר את נושא הארז והקנה.

"מה קנה זה אם יצאו ד' רוחות העולם קנה הולך ובא עמהן, עמדו ד' רוחות העולם עמד קנה במקומו, מה סופו של קנה זה? זכה ליטול ממנו קולמוס לכתוב בו ס"ת, אבל ארז זה אינו כן, הוא עומד ומתגאה, יצאה רוח צפונית ומניעתו, דרומית מצד אחר ומניעתו, מזרחית מצד אחר ומניעתו, מערבית מצד אחר ומניעתו, הסער מסטר אותו עוקרו והופכו על פניו, ונמצא ארז מוטל על שרשו. מה סופו של ארז זה? באין עליו וכורתין אותו ומסתתין אותו ומסככין בו בתים ובית הכסא ומשימין ממנו למקום פנאי והנשאר שורפין באש וצולין ומבשלין בו נבלות וטרפות. לכן אמרו חכמים לעולם הוי רך כקנה ואל תהי קשה כארז."

[מסכתות קטנות מסכת דרך ארץ פרקי בן עזאי פרק ב הלכה א]

ניתוח האגדה

הפתיחה ארוכה יחסית לאגדות חז"ל, מה לומד הקורא מן הפתיחה?

יש בה מידע רב על ר' שמעון בן אלעזר: הוא מגיע מבית הרב, הוא רוכב על החמור להנאתו, הנוף סביב יפה, מצב רוחו טוב. הסיבה היא כי למד תורה. בוודאי יהלך' לו באותו היום בבית המדרש, הצליח להציג קושייה או לפרקי' סוגייה.

בכיתה אפשר להשוות את מצב רוחו של ר' אלעזר לאירוע שבו תלמיד קיבל ציון גבוה מאוד במבחן חשוב. "מכוער ביותר" מה אתם רואים בעיני רוחכם בביטוי?
בני אדם נוטים לעצום עיניהם, או להסיט את המבט לכיוון אחר כאשר לעולם המסודר נכנס 'אי שקט' במראה דוחה. המכוער, כנראה, מאוד מאוד לא יפה, והוא בעצם מערער את עולמו השלו והשמח של רבי אלעזר, כפי שמסופר בפתיחה. המכוער מברכו לשלום. מנין לו שהוא 'רבי'!
לפי הלבוש, או מפני שהוא מכיר אותו, מכאן שהמכוער מעריך את החכם, מעריך לימודים, ולכן מכבדו ומברכו במאור פנים. רבי אלעזר אינו מחזיר לו שלום ואף מעליבו. בדבריו שלושה עלבונות, מהם:
מראהו החיצוני; השלכה של מראהו החיצוני על פנימיותו ויצירת גזירה שווה ביניהם, שהרי הוא קורא לו "ריקה" (טיפש); הכללה, רואה בו נציג של כל בני עירו, ובכך מעליב למעשה גם אותם;
תשובתו של המכוער מפתיעה, הוא מעמיד את רבי אלעזר בן רבי שמעון על סבלו של האדם שנפגע על לא עוול בכפו, שהרי לא הוא יצר את עצמו. באומרו 'אומן' ניתן להבין זאת לא רק כהוריו אלא כרמוז לקב"ה. אולי כדאי להזכיר "תנו רבנן: שלושה שותפין הן באדם: הקב"ה ואביו ואימו" (בבלי, קידושין ל ע"ב)
רבי אלעזר מבין מיד את חטאו. **כיצד מובעת הבנה זו בפעולותיו?**
ראשית, התובנה הפנימית; שנית, הפעולה המוחשית-חיצונית של הירידה מן החמור, כי איננו יכול לבקש מחילה כשהוא גבוה יותר מהנעלב; שלישית, השתטחות על פני האדמה לפני האיש; הוא אינו מסתפק בעמידה מולו, אלא משפיל עצמו, תרתי משמע, ורק אז, רבי אלעזר מבקש מהאיש סליחה.

כאן המקום לאפשר לתלמידים לספר על הגורמים לקושי בבקשת סליחה. הם יכולים לספר מניסיונם האישי או מניסיונם של אחרים. המכוער נעלב עד עמקי נשמתו, ולכן הוא אינו מוחל לו. האם אתם מצדיקים אותו? ניתן לפתח שיחה על עלבונות להם קשה לסלוח, ולהתייחס לתחושה שלעיתים הסליחה אינה אלא מס שפתיים.

עד כאן חלק א' של האגדה. עתה עוברים לחלק ב'. בשלב זה יכול המורה לספר כי רבי אלעזר ילך אחרי האיש המכוער עד שיגיעו לעירו של האחרון. ולפני קריאת חלק ב' של האגדה להטיל עליהם לכתוב כתבות לעיתון שבהן הם מראיינים את הנפשות הפועלות.

רבי אלעזר 'מטייל אחריו'. החכם מבין שהפגיעה כאן עמוקה ביותר, הוא אינו מרגיש שמילא את חובתו בכך שהתנצל, לכן הוא ממשיך ללכת אחריו. הכתוב אינו מספר לנו האם דיבר איתו, והאם ביקש שוב ושוב את סליחתו, אבל הכתוב אומר 'הלך', כלומר הוא לא חזר לרכוב על חמורו.
בנקודה זו ניתן לתת לתלמידים משימות: לכתוב על מחשבותיו של רבי אלעזר בהלכו אחריו; או על מחשבות המכוער; או לכתוב שיר "לא סלחתי..." ; או לצייר את המעמד; על מה מעידות הקריאות הכפולות 'רבי רבי' 'מורי מורי'? האם על פרסומו של רבי אלעזר בן רבי שמעון או על היותו חביב?

האיש המכוער איננו מודע כביכול להולך אחריו ושואל למי קוראים בני העיר 'רבי'. והוא מוסיף (בנימה של ברכה): "אל ירבו כמותו בישראל". מדוע? האם בגלל שהעליב אותו? הרי הוא אדם חכם וידוע; חשוב להוביל את הדיון לחשיבות שמייחס המכוער ועימו גם המספר לערכיות שבאדם. לא די בחוכמה שנרכשת במוסד לימודי. בזמן השיחה בין המכוער לבני עירו רבי אלעזר שותק. הרי יכול היה להפסיק את דבריו ולספר שביקש מחילה, יכול היה להתנצל שוב. מדוע הוא שותק? (אולי כדי להעצים את 'עונשו', על כך שהעליב אדם. ההעצמה מתבטאת בכך שעתה מעליבים אותו בפומבי.) המכוער אינו מספר את כל הסיפור. על מה דילג? סביר להניח שעל בקשת המחילה שהרי אנשי העיר מתרפסים בפני המכוער ומבקשים ממנו "אף-על-פי-כן מחול לו שאדם גדול בתורה הוא". מן הסתם, לו היו יודעים את האמת היו מגיבים אחרת. המכוער ניצל, אפוא, את חוסר הידיעה של פרטי המקרה האמיתי מצד אנשי העיר מחד ואת שתיקתו של רבי אלעזר מאידך כדי לגמול לרבי אלעזר בהשפלתו הפומבית.

דמותם של רבי אלעזר בן רבי שמעון ושל האיש 'מכוער' - עוברות תהליך של שינוי במהלך הסיפור. כיצד מצטייר כל אחד מהם בחלק א' וכיצד בחלק ב' של האגדה? מיהו ה'ארוז' ומיהו ה'קנה'? התשובה על שאלה זו מורכבת ומשתנה במהלך הסיפור: בעוד שבתחילת הסיפור הארוז הוא רבי אלעזר והקנה הוא המכוער, נראה שבסופו הם 'מחליפים' תפקידים. המכוער מתבצר בעמדת הנעלב ואף 'מחזיר' לרבי אלעזר השפלה פומבית תמורת השפלה. רבי אלעזר מקפיד על שתיקה מפניו את הלקח [תרתי משמע] הן לעצמו והן לאחרים: "לעלם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארוז".

כאן יש מקום לעמוד גם על המבנה המקביל של חלקי האגדה:

חלק א'	חלק ב'
מעשה שבא רבי אלעזר בן רבי שמעון ממגדל גזור מבית רבו, והיה רכוב על חמור ומטייל על שפת נהר, ושמח שמחה גדולה, והיתה דעתו גסה עליו מפני שלמד תורה הרבה.	בשני החלקים הוא 'מטייל', אך מצב רוחו שונה לחלוטין.
נודמן לו אדם אחד שהיה מכוער ביותר. אמר לו (האיש המכוער): שלום עליך רבי!	מקבלים את פניו, מברכים אותו לשלום.
ולא החזיר לו (רבי אלעזר בן רבי שמעון). אמר לו: ריקא, כמה מכוער אותו האיש! שמא כל בני עירך מכוערין כמותך? אמר לו (האיש המכוער): איני יודע, אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית.	דו שיח. בחלק א' בין רבי אלעזר בן רבי שמעון למכוער, ואילו בחלק זה בין המכוער ובין בני עירו. הנושא הוא אותו נושא.
כיון שידע בעצמו שחטא ירד מן החמור ונשתטח לפניו, ואמר לו: נעניתי לך, מחול לי!	בקשת המחילה. בחלק א' ע"י המעליב ואילו בחלק ב' ע"י הנעלבים.
אמר לו (האיש המכוער): איני מוחל לך עד שתלך לאומן שעשאני ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית.	'המחילה', שלמעשה אינה מחילה של ממש.

שאלות להרחבה והעמקה

- ◆ הסבירו את הביטוי 'לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהיה קשה כארז'. מהו, לדעתכם, פירוש הביטוי?
- ◆ מה היו חטאיו של רבי אלעזר בן רבי שמעון?
- ◆ כיצד למדנותו 'מסייעת' לו להגיע למסקנה שיש קשר בין הכיעור הפנימי לחיצוני?
- ◆ מה גרם לרבי אלעזר לחטוא?
- ◆ מהי תשובת האיש הפשוט ובמה גדולתה?
- ◆ האם בקשת הסליחה של רבי אלעזר אמיתית? הסבר!
- ◆ נסחו בלשונכם את תשובתו של "המכוער" לרבי אלעזר בן רבי שמעון.
- ◆ האם, לדעתכם, התעקשותו של "מכוער" שלא לסלוח לרבי אלעזר מוצדקת?
- ◆ האם סבורים אתם שסיפר האיש לבני העיר גם את בקשת המחילה של רבי אלעזר? הוכיחו תשובתכם מתוך הסיפור. מה מלמד הדבר על אישיותו של האיש המכוער?
- ◆ קראו את הלכה י' מהלכות תשובה של הרמב"ם, האם נהג האיש המכוער כשורה כשסרב לסלוח לרבי אלעזר?
- ◆ מדוע לבסוף התרצה האיש המכוער וסלח לרבי אלעזר?
- ◆ על פי תשובתכם לשאלה הקודמת, האם רבי אלעזר למד לקח מהמקרה?
- ◆ למי התכוון רבי אלעזר בדרשתו: "לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז"?
- ◆ מיהו הקנה ומיהו הארז בסיפור?

1. המקור "אמא, אני אחר"

השאלות מפנות את התלמידים לבחון נכות מנקודת ראותו של הנכה. גישה זו יוצרת הזדהות עם רגשותיו. חשוב במיוחד לדון בפחדיו מצד אחד ובבקשתו מצד שני. מה יכול כל אחד (לא המדריכים ואנשי המקצוע, אלא האדם הרגיל בחברה) לעשות כדי למלא את בקשתו? המורה יכול לכוון את הדיון לא רק לאדם המפגר אלא למצבים שכיחים יותר כמו שיתוף 'שמן' במשחק כדורסל, שיתוף תלמיד עולה חדש בפעילויות וכד'.

שאלות נוספות להרחבה ולהעמקה

- ◆ מפני מה הוא פוחד? מה בקשתו? (מה רוצה, ומה אינו רוצה?)
- ◆ האם בקשתו ייחודית לחריגים?
- ◆ מה פירוש 'מימוש הפוטנציאל האישי'?

"כפר תקווה"

כפר הנמצא סמוך לקריית טבעון. "בכפר תקווה" מתגוררת אוכלוסייה הסובלת מפיגור קל עד בינוני. בכפר מספקים לה מגורים, מסגרת חברתית, תעסוקתית ותרבותית. תושבי הכפר משולבים בתהליכי קבלת החלטות לגבי ניהול חייהם העצמאיים, והם מקבלים הדרכה ותמיכה מתמדת מצוות מקצועי. דיירי הכפר הקימו יקב יין והם עובדים בו, כמו כן הם הקימו פנסיון לכלבים, הנחשב לאחד מהטובים באזור, שכן הדיירים מטפלים בבעלי החיים ומגלים כלפיהם יחס חם ואוהד.

2. "שאין לך אדם שאין לו שעה". (משנה, אבות פ"ד מ"ג)

אפשר לדון בכל המשנה, ואפשר להתמקד בחלק "שאין לך אדם שאין לו שעה". לכל דבר (חפץ וכד') ולכל אדם יש 'שעה', זמן סיטואציה שבה הוא בא לידי ביטוי. שעה שבה 'מתגלה' בו כשרון או תכונה ייחודיים. ◆ ניתן לשאול את התלמידים האם הם יכולים להציג דוגמה לסיטואציה כזו (מהמשפחה, התנועה וכד'). ◆ לעיתים יהיו תלמידים 'אמיצים' שיוכלו לספר חוויה כזו על עצמם.

3. אחר מהו?

כיוון שההסברים מצויים בידי התלמידים, ראוי להרחיב מקור זה בהבאת דוגמאות רבות ככל האפשר. הדיון עשוי להוביל לדינאמיות שקיימת באחרות, כלומר אדם שהוא אחר בסיטואציה מסוימת, הוא אחד מן הכלל בסיטואציה אחרת. ישנו סיפור על אדם המגיע לכפר של עיוורים הרחוק ממקום יישוב והמוקף בהרים. העיוורים עובדים רק בלילה, שכן אז קריר, ואילו ביום ישנים. הוא 'אחר' בעולם זה, אינו מצליח להסתדר בו ומצליח להיחלץ מהמקום רק בעזרתה של נערה עיוורת. במילים אחרות, העיוורון שם הוא מעלה, ואילו הפיקחות - חיסרון.

4. אנשים יפים

יש טעם להביא קטע זה אך ורק אם דנים בו, אם יוצרים בימת ויכוח או משפט שבו דעות שני הצדדים נשמעות. נציג השכונה יכול לטעון שהבריכה פרטית, שיש מתקנים המתאימים למוגבלים, שאין צורך להטיל על ילדי השכונה עומס נפשי במפגשים מן הנוסח הזה. נציג אקייים יכול לטעון שיש לשלב את החריג בקהילה, שהמפגשים יועילו לצעירים לקבל את המציאות בלי תפאורה מלאכותית, שצדקה נעשית לא רק במתן תרומות אלא בהתגייסות אישית.

5. האחר/ברי סחרוף

אם תשחרר את עצמך מהמגבלות שלך

כא אחר יכאל אהיו זאישהו למן 'אחר'.

הצעה לפעילות פתיחה לעמוד ב'

אפשר לכתוב על הלוח את המלה "אחר" ולבקש מהתלמידים להציע דוגמאות נוספות לשונות ולחריגות בנוסף למכוערי מהעמוד הקודם. האפשרויות שמקצתן תעלנה בכתה מופיעות מן הסתם בעמוד הראשון של מדריך זה.

◆ שאלה לדיון קצר: מדוע קשה לנו לקבל את השונה, האחר?

גופא

רבי זעירא והקצב

רבי זעירא היה 'אחר': מראהו החיצוני לא היה מחמיא: עורו היה כהה, שוקיו היו מעוקמות וסימני כוויות עליהן; כנראה גם גבוה לא היה (שכן כונה במסכת בבא בתרא דף פה עמוד א' "קטינא חריך שקיי" ובעברית: "קטן קומה, בעל כוויות ברגליו"). בנוסף לכל היה גם עולה חדש (הוא עלה בגיל מתקדם לארץ ישראל מבבל). רבי זעירא נחשב לגדול בהלכה ובחסידות, ומסופר כי בעת שנסמך (הוכתר לרבנות) שרו לו חכמים: "לא כחל ולא שרק ולא פירכוס ויעלת חן" (כתובות דף יז עמוד א'). השיר מעיד כי היופי הפנימי שלו, ידיעותיו ותכונותיו המעולות הם העיקר המהות ולא יופיו החיצוני (הביטויים 'כחלי' ו'שק' וכו' הם תארים ליופי המקובלים בתלמוד).

הסיפור הזה בניגוד לסיפור על רבי אלעזר בן רבי שמעון והמכוער מספר על תעלול שהקרין שלו היה רבי זעירא. הדבר לא נעשה מתוך רוע לשמו, אלא הזדמנות להתבדח על חשבונו של האחר. מקרים מעין אלו קורים חדשות לבקרים גם בימינו, אם בבית הספר כשמגיע תלמיד עולה חדש, או בצבא כשמגיע טירון או חייל חדש למחנה.

ניתן לפתוח בבקשה לביים את הסיטואציה בשוק. המחשת התמונה של הצפיפות, של חברי הטבח, של ר' זעירא הזר והמוזר, הצחוקים מסביב, תחושת היבדוד של אנשי השוק, המסכנות של ר' זעירא - כל אלו ימחישו לתלמידים את האירוע.

לאחר הבנת הסיפור, אפשר ל'שפוט' את הטבח. מה יביא להגנתו? (אגב, הטיעון 'זה היה בצחוק' מקובל בין התלמידים, האם יש לקבלו?) מה יביאו חבריו להגנתם? מה יאמר סניגורו של ר' זעירא?

דומה שאין כיתה בה לא נעשה תעלול כלשהו על חשבון אחד התלמידים או אחד המורים; אפשר לספר על כך ולדון בהשלכות המעשה על כל אלו שהיו שותפים לו (המתעלל, הקורבן והצופים).

ביאורי מילים

- ליקה** - לקחת (בלשון חז"ל מובע שם הפועל בצורה זו; למשל: לישב במקום לשבת, לירד במקום לרדת).
- ליטרא** - יחידת משקל רומי השווה לכ-358 גרם בימינו.
- טבח** - קצב; המילה טבח נגזרת מהפועל לטבח, כלומר להרוג את הבהמה. באותה התקופה הקצב לא שימש רק כמוכר בשר אלא גם כשוחט.
- מעין** - צורת הריבוי של 'מעה', מטבע קטן.
- רצועה** - רצועת עור המשמשת גם כשוט; הכוונה שעליו לקבל הצלפה אחת ברצועה.
- ארונו** - ביטוי המציין כי האדם מת, וארונו הוא היוצא מהבית.
- כל כך** - שאלה קצרה שבה פונים החכמים לר' זעירא ומביעים תמיהתם, אם עד כדי כך כעס על אותו טבח, שכעסו ועלבנו גרמו לו שימות מידי שמיים.
- יבוא עלי** - צורת שבועה, בימינו אומרים "בחי", "על דברתי", "אני נשבע" וכד'.

שאלות להרחבה

- ◆ מדוע האמין רבי זעירא לימתיחה של הקצב?
- ◆ מדוע חכמים רוצים לקרוא לטבח אליהם?
- ◆ האומנם מגיע לטבח עונש שכזה?

1. חבורה שכזאת

הסיפור של פוצ'ו על החדש, שנקלע לחבורת וותיקים המנצלת את תמימותו ואי ידיעתו את האנשים ומנהגי הוותיקים, מזכיר מאוד את התנהגותו של הקצב כלפי רבי זעירא. ניתן להיעזר בסיפור כמאיץ לדיון הבא:

- ◆ כיצד הרגשתם? איך קיבלו אתכם הוותיקים? ממה פחדתם?
- ◆ האם חוויתם טקס קבלה משפיל?
- ◆ איזה 'מחירי' נאלצתם לשלם במאמצי ההשתלבות בחברת הוותיקים?

ולחילופין:

- ◆ כיצד אתם מקבלים חברים חדשים לקבוצה, לתנועה וכד'?
- ◆ האם גם אתם נוהגים לבצע מעשי קונדס על-גבם של החדשים?
- ◆ מהו הגבול בין מעשה קונדס תמים להשפלה כואבת?

2. "וכי יגור אתך גר בארצכם.." (ויקרא פרק יט פסוקים י"ג - י"ד)

ה'אחר', הזר, של תקופת המקרא היה הגר. בשל זרותם, היותם חסרי משפחה ונחלה, היו הגרים בדרך-כלל מיעוטי יכולת ובעלי מעמד חברתי נמוך בהשוואה לסביבה המקומית. בשל כך הם היו חשופים לעיתים קרובות להתעמרות מצד שכניהם הישראלים 'הוותיקים'.

מסתבר, שבשל עובדה זו מזהירה התורה שוב ושוב על היחס לגר. הז"ל עמדו על כך, שהאזהרה על הגר מופיעה בתורה בשלושים ושישה מקומות, יותר מכל מצווה אחרת!

בפסוקים המצוטטים בגיליון מוזכר האיסור להונות את הגר, ציווי שמתפרש בתלמוד כאיסור להקניטו בשל מוצאו או ללעוג לו על כך ('הונאת דברים') ולרמותו בענייני ממון תוך ניצול זרותו ומעמדו החברתי הנחות.

דומה שהיחס העוין והמתעמר לזרים ולמהגרים מצד החברה הוותיקה אינו רק נחלת העבר. מדי יום אנו שומעים באמצעי התקשורת על מקרים של ניצול חולשתם של הזרים (עובדים זרים למשל) על ידי מעסיקים או הרשויות המוסמכות ואין פוצה פה ואין מצפץ. ניתן לקיים דיון סביב הפסוקים על מצב החברה הישראלית כיום ויחסה לזרים:

- ◆ מיהם הזרים של החברה הישראלית בימינו?
- ◆ כיצד מתייחסת החברה הישראלית לזרים?
- ◆ האם השתנה היחס מתקופת המקרא לימינו?

ניתן לחפש כתבות באינטרנט או בעיתונות על התעמרות הרשויות או מעסיקים או סתם אזרחים בעובדים זרים ולהציגם בכיתה.

אתר העוסק בזכויות עובדים ובכללם זרים: <http://www.kavlaoved.org.il>

3. האיש הירוק/יונתן גפן

ניתן לראות בסיפור על האיש הירוק משל על החוויה של 'המקומי' הוותיקי זה שמרגיש בבית ושכל עולמו צבוע בצבע אחד; הכל מסביבו ירוק וחד גוני וסביבתו מעוצבת בדמותו כצלמו.

דומה שהנמשל בסיפור הוא בעצם אנחנו: כולנו שואפים באופן טבעי להתחבר לדומה לנו - בשפה, בלבוש, באורחות החיים וכד' - כולנו חיים ב'עולם ירוקי'.

דומה שהסיפור מציב סימן שאלה על המסוגלות שלנו לקבל, להכיל את האחר את ה'איש הכחול'. בתוך הסיפור שלנו. ניתן לפתח דיון בעקבות הסיפור סביב השאלות הבאות:

האם גם העולם שלנו כולו 'ירוק'?

מיהם האנשים הכחולים בחיים שלנו?

האם נגזר על הכחולים והירוקים לחיות בשני עולמות שונים?

אפשר לבקש מהתלמידים להציע סיום אחר לסיפור.

4. ג'ונג'י/מרים ילין-שקליס

בשיר חביב זה בולטת נקודת המבט השונה של האימא לעומת הילד; בעוד האם רואה בתלתיים האדומים טעם לשבח (תלתלי זהב!) הילד מתלונן לפני האל על שערו הצהוב (המוזר, החריג ?)

ניתן לעמוד על היבט נוסף של האחרות: שינוי נקודת המבט עשוי להראות שבתנאים מסוימים ה"אחרות" עשויה להוות יתרון.

ביבליוגרפיה

- פרנקל יונה, מדרש ואגדה כרך שני, אוניברסיטה פתוחה ת"א 1996, עמ' 388.
קוסמן אדמיאל, מסכת גברים: רב והקצב ועוד סיפורים, כתר ירושלים 2002, עמ' 73.